

Beskrifning öfwer Mo lamt N:a o S:a Wedbo
Härader i Jönköpings Län
af Allwin d. Förste Landtmätare, N. S. W. O.
Supplement till Ny Beskrifning öfwer Småland. Jönköping
A. Björk & Comp., 1857.

Marbecks socken

I kyrkan förwaras en dopfunt af malm, som väger 3 lisp., på hwilken följande är ristadt: "Thenna hafwer Jak Herr Håkan Nilsson loft bresta och Rasmus Örli; Måns Bona; Jöns Jularp, ano 1654."

Kapellaner.

Laurentius, underskref Upsala möte 1593.

1. Jonas Hemming 1631–33; sedan kyrkoherde här.
2. Olof Tiliander 1633, † 48.
3. Swen Bergnerus 1649; blef kyrkoherde i Björsäter.
4. Johannes Alinus.
5. Magnus Wverciwillius 1670, war sjuklig, men lefde ännu 1715; sönerne kallade sig Ekman. Daniel Holmerus.
6. Johannes Boræus 1712, † 26.
7. Zacharias Lidbergius 1727–36; se Frinnaryd.
8. Petrus Engstrand 1736; se Marbeck.
9. Lars Boræus 1753–72. Kyrkoherde i Lund.
10. Johannes Lundwall 1773, † 1802.
11. Nils Wistrand 1803–13. Kyrkoherde i Uckna.
12. Henrik Helsing 1813, † 19.
13. Anders Fabertz 1820–25. Kyrkoherde i Ulrica.
14. Anders Gustaf Lindgren 1826, † 33.
15. Carl Johan Kocken 1833.

Marbeck.

I början af Lutherska tiden war denna annex till Askeryd, men blef 1561 åter ett enskildt pastorat. Likt Frinnaryd har denna socken en aflång form af 1,25 mils längd, men blott 0,75 mils bredd. Dessa båda socknarna följas äfwen åt från sjön Ralången till Östgöthagränsen; i öfrigt gränsar socknen i sydost till Askeryd, i söder till Bredestad och i wester till Lommaryd. Dess arealsumma är 12,428 tunnland och belöpa sig således i medeltal på hwarje af dess 36 mantal 345 tunnland. Westra delen af socknen är nästan skoglös, men har bättre egor än den östra, hwarest ytan är mycket stenbunden. Den ofta nämnda Ekesjö-Sockholmsvägen går härigenom; från denna, wid så kallade "blå grind", gå twenne socknewägar: den ena förbi Bordsjö och ut till Askeryd och den andra förbi Katrineholm ut till vägen mellan Hullaryd och Bona wid Andeby qwarnar; en tredje väg afwiker wid Marbecks kyrka förbi Öringe och till Frinnaryd. Folkmängden i socknen war år 1805 843, och wid mantalsskrifningen år 1853 1,022 personer. Socknens folkmängd war år 1805 449, och år 1853 477 personer.

Hemmanen i socknen äro:

Skatte.

Oförm:de Förm:de

m:t:l. m:t:l.

Berga Norre- och Sö-derg. 2, – 1, –

Farstorp 0,5 0,5

Ingelsbo 0,125 0,125

Jularp Westerg. 0,25 0,25

Ormestorp Norreg. 0,25 0,125
 — Söderg. 0,25 0,125
 Råby Westerg. 1, – 0,75
 Summa 3,375 2,875

Krono.

Brunseryd 0,5 0,5
 Gåseryd och Hällarp,
 pastorsboställe 1,5 1, –
 Summa 2, – 1,5

Frälse.

Berg 1, – 0,5
 Bi- eller Byarp 1, – 0,5
 Björstorp 0,25 0,25
 Blekinge Norreg. 0,25 0,25

Norra Wedbo härad.

Blekinge Söderg. 0,25 0,25
 Rommeryd 1, – 1, –
 Eket 1, – 1, –
 Gerle 1, – 0,5
 Gulleryd 0,25 0,25
 Haga 1, – 1, –
 Hagarp 1, – 0,25
 Holma 0,5 0,5
 Höljarp 1, – 0,625
 Högaskog 1, – 0,5
 Intorp Österg. 1, – 1, –
 Kniparp Norreg. 0,25 0,235
 — Söderg. 0,25 0,25
 Kopparp Norreg. 1, – 0,25
 — Söderg. 1, – 0,25
 Kulla 0,25 0,25
 Linne 1, – 0,375
 Marbäck Klockareg. 0,5 0,5
 — Westerg. 1, – 1, –
 — Österg. 1, – 1, –
 Mossarp 0,25 0,25
 Nottåsa Norreg. 1, – 1, –
 Råby Österg. 1, – 0,5
 Siggarp 1, – 1, –
 Sjöeryd 0,125 0,125
 Skölderyd 0,25 0,25
 Slummarp 0,5 0,5
 Smedstorp 1, – 0,5
 Stallarp 0,25 0,25
 Ulstorp 0,25 0,25
 Wickenstorp 1, – 0,125

Alekälla 0,5 0,375

Summa 26,375 17,625

Säterier.

Brunseryd 0,5 0,5

Cathrineholm 3, – 3, –

Fagerhult 1, – 1, –

Grafsjöholt 1, – 1, –

Herrestad 4, – 4, –

Nottåsa 1, – 1, –

Wrangsjö 1, – 0,5

Äng, med Lindeskog 2, – 2, –

Öringe 1, – 1, –

Summa 14, – 14, –

S:a S:m 45,75 36, –

Herregårdar deribland äro:

Katrineholm, fordom Horsnäs kalladt, är beläget i Swartådalen på åns westra sida. Egorna till detta säteri äro goda, men till betydlig del sankta. Mangården lig-ger på en åslik upphöjning i dalen.

Boningshuset är af träd och brädbetäckt, 2 våningar högt, och säges wara 145 år gammalt; till sitt yttre har det ock ett åldrigt utseende. Man har derifrån en ganska angenäm utsigt öfwer den närliggande sjön Ralången och den mycket öppna dalsänkningen med å ömse sidor liggande löfve-klädda sluttningar. Trägård finnes icke, men wackra träd och buskplanteringar omgifwa byggnaderna. Också residerade den nyligen aflidne egaren excellensen m. m. grefwe Gustaf Trolle Bonde härstädes, då han någon gång infann sig i orten. De inom denna socken till fideikommisset hörande säterihemman äro:

Stora Herrestad och **Äng** med **Lindeskog**, 5,75 mantal frälsehemman, Herre-stads qwarn med 3 par stenar och enbladigt sågwerk, Gustafsfors jernmanufak-turwerk samt ett tegelbruk. Horsnäs försålles, enligt i Linköpings bibliotek för-waradt köpebref, af en Daniel Nilsson till den bekanta Bo Jonsson Grip. Det egdes sedermera af en Olof Gustafsson; wid år 1580 af en Matts Larsson Kafle; derefter af Erik Eriksson Ulf, genom gifte med den förres dotter; derefter af sonen Johan Eriksson Ulf, död 1763; ärfdes nu af brodern Matts, som bortbytte det till andra brodern Knut; dennes son Anders sålde Horsnäs 1690 till en friherrinna Cruus; denna blef gift med riksrådet Christer Bonde, hwars son, som nämndt är, stiftade ett fideikommiss deraf och lät kalla hufwud- gården Horsnäs

Katrineholm, efter sin fru, född Katharina Mangel. Fideikommisset har sedermera innehafts af riksrådet grefwe Bonde, dennes son Carl; hofmar-skalken Thord Bernhard Bonde; sonen Gustaf Ulf; riksmarskalken Carl Bonde, och emottogs 1832 af excellensen m. m. grefwe Gustaf Trolle Bonde, som genom in-köp af flere till detsamma lagda gods och gardar gifwit fideikommisset dess nu-warande storlek, neml. 15,625 mantal säteri, 18,625 mantal frälse samt rå och rör; uti flera qwarnar 10 par stenar, 2 enbladiga sågar, 1 jernmanufakturwerk till 20 skeppd:s årlig smidesrätt, samt 1 tegelbruk, allt i bewillning wärderadt till 120,450 R:dr. Till alla dessa herrligheter hör det angenäma att kunna belöna en wärdig prestman med ett pastorat, Marbecks, i hwilket Katrineholm ligger. Det numera till denna betydliga egendom hörande

Herrestad egdes 1698 af ryttmästaren Axel Pistohl, derefter af fröken Beata Pistohl och 1773 af en Adam Rothkirk; efter denne egdes det af kronofogden Otto Fredrik Borthøj; öfwersten Fredrik Rosenborg; dennes son, kapten Adolf Fredrik; majoren Leon. Rosenqwist och grosshand-laren Aron Leffler, som sålde det till nuwarande egaren. Äng och Lindeskog egdes af en Göran Hildebrand, som år 1691 sålde dem till Christer Bonde, hwilken år 1731 gjorde dem till ladugård under Katrineholm.

Nottåsa, med ladugården Brunseryd, är beläget öster om stora landswägen; det har goda, fast stenbundna egor. Som ingen egare på längliga tider bott der-städes, äro ej åbyggnaderna af särdeles värde. Härunder lyda 5,5 mantal frälse. Detta, med förutnämnda Hyltan i Frinnaryds socken, är ett af de många Lilljen-bergska fideikommisserna. Nottåsa är i bewillning uppskattadt till 18,550 R:dr. Det har fordom egts af en qwartermästare Sparrman, samt assessor Erik Magnus Lill-jenberg 1) hwilken deraf stiftade fideikommisset; sedermera egdes det af lagman Anders Daniel Stjernclou-Lilljenberg; presidenten grefwe Johan Lilljenberg; grefwe Lefebure, gift med presidentens äldsta dotter, efter hwilkens död 1829 fideikom-misset öfwer gick till andra dottersonen kaptenen baron Fredrik Palmqwist, som nu innehar detsamma.

1 Borgmästareson från Ekesjö, förut Drefling, men jemte brodern Johannes, landssekrete-rare i Jönköping, upphöjd i adligt stånd 1705.

Wrangsjö. Beläget wid en liten sjö af samma namn, har det en wacker belä-genhet; egorna äro goda, fast stenbundna, men gården har godt bete och behöflig skog. Derunder lyda 2,5 mantal gods, samt qwarn och såg, i bewillning uppskattadt till 7,900 R:dr. Det har fordom egts af en ryttmästare Duckertz; landshöfdingen Johan von Mentzer; majoren von Hartmansdorff; kapten Carl Stålhammar, död 1821, hwarefter det emottogs af mågen, den genom Grewesmöhlska pennsäkeriet allmänt kända revisionssekreteraren Ludwig Boije och eges nu af dennes måg, kapten Nils Fredrik Hjertström.

Öringe, har ett högt, wackert läge och är wälbygdt, fast med blott enwånings boningshus. Egorna äro goda, ehuru, liksom öfwerallt i dessa trakter, stenbundna, och gården har tillräckligt bete och skog. Det har länge innehafts af ätten Ro-senqwist, men eges nu af öfwerste F. Sjöstéen. Bewillningswärdet är 3,100 R:dr.

Fagerhult är wälbygdt, men ligger inuti socknens skogsbygd, har gåda egor och tillräckligt bete och skog, uppskattadt till 4,050 R:dr. Kända egare hafwa här warit: en baron d'Albedyhl; fänrik Rösjer; löjtnant Gripenstedt; assessor Georg Åberg, och eges nu af herr Carl Fryberg.

Grafsjöhult, beläget nära i samma trakt som föregående, har lika beskaffade läge och egor. Åbyggnaderna, belägna wid en liten sjö, äro wackra och wäl under-hållna och derbredwid en wacker trädgård. I förra århundradet innehades det af en major von Hartmansdorff, dennes son kapten Jakob Baltzar von Hartmansdorff och, i början af detta århundrade, af majoren Jon Rosenqwist hwilken utwidgade trädgården och i hwilkens tid ett antal af icke mindre än 30 särskilta sorter körs-bärstrad skall hafwa funnits. Det innehades derefter nogon tid af majoren Henrik Rosenqwist, sedermera, såsom fideikommissarius till Westanå, af Gyllenswahn; derefter af kapten Carl Broberg, men eges för närwarande af bonden Samuel Hå-kansson. Bewillningswärdet är 5,900 R:dr.

Prestgården har ett wacker läge nära kyrkan; egorna äro wäl goda, men in-skränkta; den bekom af denna anledning år 1641 tillökning af gården Hättarp, 0,5 mantal.

Wi torde här böra omnämna den widt bekanta, så kallade

Röd- eller Flott-holmen i sjön Ralången, såsom tillhörande denna socken. Den är omnämnd så wäl af Rogberg i dess Smålands beskrifning, som uti nya upplagan af Tunelds geografi, 3 band. 2 afd. sid. 943. Denna holme säges ömson höja sig öfwer och ömsom sänka sig under sjöns wattenyta. Den ligger 13,320 fot från sjöns södra ända, der Swartån inflyter och 760 fot från westra sjöstranden, samt är från öster till wester 436 fot lång och 248 fot bred. Dess yta består af en röd massa, så lös, att den icke utan underlag af bräder kan beträdas; — således ett mycket upplöst myrmalmsla-ger, sammanhållet af oförrutnade träd och wäxtrötter. Massan är äfwen på dju-pet så lös, att en trädstång kan trängas derigenom ner till den fasta botten, som säkerligen består af ler eller sand. Klart watten tros ligga emellan holmens massa och denna botten. Wid anställd mätning har nämnda massa funnits hafwa 15,5

och det klara watten derunder, 6,5 fots djup. Ut i Marbecks kyrkobok har holmens oregelbundet periodiska synlighet blifwit antecknad: första anteckningen skedde år 1696; sedermera åren 1712, 19, 23, 26, 33, 43, 47, 50, 57, 58, 66 och 73; det är ock anteckadt, att den wanligast i September och Oktober warit synlig, samt särdeles efter stark torka eller under stormar. Sistnämnda år (1773) besöktes den af konung Gustaf III, hwarom berättelse finnes å en, genom då warande landshöfdingen i Jönköping, Claes Erik Silfwerhjelm försorg, på en wid en furu-stubbe å holmen fästad kopparplåt. Några år sednare (1776) hade samma lands-höfding i ett större sällskap besökt holmen, hwarom man äfwen underrättas genom en annan, på lika sätt fästad tafla af ek. En tredje och äldre tafla finnes likaledes, men med oläslig skrift. Sedermera har den wisat sig åren 1783, 88, 90, 1812, 15, 24 och det starka torkåret 26, då den afmättes. År 1773, eller samma år som konung Gustaf III besökte holmen, blef i Augusti månad en mindre holme synlig längre i öster, af 130 fots längd,. På hwilken 100 stubbar lära räknats. Efter denna tid skola flere holmar hafwa uppträdt. År 1815 besöktes Flottholmen af professor Pasch 1).

Wi äro wäl icke i tillfälle att känna professors tanka härom, men då wi icke kunna tänka oss någon kraft på detta ställe som periodiskt kan lyfta en sådan massa, twifla wi ingalunda, det han omwänt termen: "holmen höjer och sänker sig" till: "watten höjer och sänker sig under och öfwer densamma." På annat sätt lär holmen swärligen hafwa kun-nat wisa sig ömsom öfwer och ömsom under watten. I anledning af Rogbergs uppmaning (Smål. Beskr., sid. 497), som synes hafwa misstänkt verkligheten af holmens upp- och nedsänkning, skola wi söka förklara förhållandet med denna holmens synlighet och osyn-lighet. Wi komma här obehagligtwis att jäfwa en öfwer halftannat sekel gängse tro; men i årtusenden och till slutet af 15:de århundradet hade man ju trott, att solen wandrade omkring jorden och ej längese'n, att watten i Östersjön sjönk genom förminskning, men på intetdera af dessa tror numera någon med sundt wetande:

Under någon wiss försfluten tid, hwars afstånd från vår wi likwäl icke kunna be-stämman woro de plana fälten på båda sidor om Swartån bewäxta med skog och någon annan öppning fanns icke deruti, än den som åwatten upptog; genom de högst wan-liga flodbottnarnes småningom försiggående upphöjning, genom af watten nedförda mineraliska stenwandlingar och andra hårdnade ämnen som derpå fastna, samt watten- och andra växters rötter som här frambringas, så mycket lägligare som ån ett par mil går nära med lugnwatten, så måste i samma mån flodbotten i ån höja sig, hwaraf naturligtwis följd blef den, att watten steg upp öfwer de på sidorna warande sko-gar; dymedelst skulle dessa skogar owilkorligen förstöras och marken förwandlas till kärr. Genom wattenväxters förruttelse och med tillkomst af från höjderna nedflutna vegetabiliska upplösningar hafwa kärrwallarne härstädes under en lång tidsföljd hun-nit den mäktighet, de nu befinnas hafwa; från säker källa weta wi, att en sådan kärr-jords upphöjning kan gå ända till 6 fot på 30 år, troligen likwäl blott under ett mildare klimat. Från samma bottenupphöjning härleder sig sjöns uppkomst: sedandenna war bildad, om än aldrig så liten, war dess watten nog mäktigt att bortfräta de på sidorna liggande kärrwallar och på deras bekostnad förstora sig, hwar på hundradetals exem-pal fö

Kyrkan. Denna har ett utmärkt wackert läge på en höjd, med utsigt öfwer Swartådalen och sjön Ralången, 4,25 mil från Jönköping, 2,5 ifrån Ekesjö och 8,5 från Linköping. Den är af sten, 77 fot lång och 20 dito bred inwändigt. En tradition säger, att trad till äldsta kyrkan skall hafwa huggits på samma mark, sjön Ralång-ens södra ända. I slutet af 17:de århundradet erhöill kyrkan en tillbyggnad af träd i norr, hwarigenom hon föwandlades till korskyrka. Dess trenne klockor hänga i stapel. På stenkyrkan war torn för de 2 smärre kloclorna, hwilket nedstogs wid tillbyggnaden 1673, då stapel byggdes. Kyrkan har en stor 4:delad altartafla, före-ställandes dels i bilder och dels i målningar lika många uppträden i Christi lefnad såsom Påskalambets ätande, Christus på korset, hans begrafning samt himmels-färd. Arbetet är wäl i medeltidsmaner, men owanligt wackert att wara från denna

rekomma i Smålands mossjöar och twifwelsutan förstorar sig Ralången på detta sätt än i dag, der twärbranta kärrwallar ligga intill wattnet. Sjelfwa Wettern utöfwar samma förstoring genom att tära på de intill honom liggande sandbankar, ja — till och med på sand- och lefskifferberg. Naturligtwis hörde vår holme till de marker på si-dorna af ån som woro betäckta af skog, tilldess wattnet i sjön höjde sig deröfwer; men denna lilla fläck war något högre än det öfriga, som sjön inkräktade. Här hade dessu-tom ett myrmalmslager bildat sig, något som är högst wanligt under Smålands mossar och kärr. Om, enligt det gjorda antagandet, holmen skulle kunna höjas och sänkas, måste han owilkorligen wara fullkomligt lös från en undre fast botten, men då måste någonting finnas som håller honom fast på stället, så att han icke med winden wandrar sina färde. Författaren till nyssnämnde geografi tror, att rötter från de på holmen warande stubbar nedträngt i botten under det emellan holmen och denna warande wattnet. Men ända till elfwa alnar nedtränga wäl inga trädrötter och i alla fall måste, om holmen skulle kunna höjas och sänkas, dessa egna samma egenskap som gummi elastikum eller något dylikt. Det är, skall man kunna inwända, underjor-disk wattenpåträngning, som skjuter holmen uppåt; men finnes något sådant, så skulle detta blott kunna höja och sänka sjöns wattenhöjd, aldrig lyfta holmen med dess jerntygnd. Denna är följaktligen lika så fast wid botten som någon annan holme i våra sjöar, och någon annan orsak återstår icke för dess synlighet och osynlighet, än sjöns wattenytas höjning och sänkning. Wi lemna mätningen af djupet derhän; mäta-ren war skicklig tjensteman, men långt ifrån wtwnskapsman. Först 1696 började man anteckna holmens periodiska höjning öfwer och sänkning under wattnet, det will med andra ord säga: att wattnet i sjön först wid den tiden, på förut nämndat sätt, hunnit höja sig derhän, att det i smått kunde höja och sänka sig ömsom öfwer och ömsom under holmens yta. Af den genom sjön löpande strömmen måste holmens lösa massa owilkorligt småningom bortsköjas och holmen blifwa allt lägre och lägre, under det sjön blir allt högre och högre, ty madwallarne wäxa i höjd i samma mån som sjön. Holmen har också, naturligtwis såsom genom denna afsköljnings lägre blifwen, på flera år icke warit synlig, och då den under 1854 års starka torka icke wisat sig, så lærer han ock aldrig mera komma att göra det. Här af följer också, att om strömfåran upp-muddrades till sitt ursprungliga djup, så skulle sjön Ralången, som ligger högre än Sä-bysjön, nästan helt och hållet förswinna samt stubbarne efter förutnämnda träd blifwa synliga i dagen, öfwensom efter dem, som sägas hafwa blifwit huggna till Marsbecks fösta kyrka. Att dessutom alla mader derigenom blefwo odlingsbara, faller af sig sjelfft, ty stubbarne under dem ligga nog djupt för att ej lägga hinder i vägen derför.

Linderås socken.

tid (1784). Predikstolen förseddes år 1738 med bildhuggerier och förgyllning. Som wanligt i gamla kyrkor, äro wäggarne behängda med sköldemärken af wanligt slag. Doktor Martin Lutheri porträtt jemte en kort lefwernesteckning förwaras äfwen i kyrkan. Kyrkans helgedomskärl af silfwer utgöras af 2 kannor, kalk och paten, 2 ljusstakar och en dopskål; den sednare ett testamente efter lagmannen baron Christer Bonde. Fru Anna Cath. Wrangel har gifwit 200 daler till fattigkas-san. Den mindre kannan är hitskänkt af en fru Anna Marg. Pistohl.

Kyrkoherdar.

01. Swen Erics 1338.

02. Haqvinus Laurenti, 1520—27; blef Se Säby. Blef afsatt emedan han icke wille öfwer gifwa papismen, da socknen herde i Wi.

Kyrko förenades med Askeryd såsom annex.

03. Petrus Halwardi, † 1561.

04. Ericus Jonæ 1562, † 72.

05 Lars Andreæ 1574, † 1616;

06. Nicolaus Petri 1617, † 21.

07. Johan Johannis 1623, † 38.
08. Magnus Norrcopiensis 1640, † 43.
09. Lars Bechius 1645, † 67;.
10. Magnus Montelius 1670, † 90.
11. Magnus Emmander 1692—1703.
12. Magnus Livin 1702—16.
13. Johan Elf 1716, † 20.
14. Andreas Folingius 1722, † 39. Wid dennes död blef
Marbeck åter pastorat.
15. Mag:r Samuel Planander 1741—53; kom till Wirserum.
16. Petrus Engstrand 1753, † 86, ogift.
17. Nils Hertzelin 1789, † 93.
18. Mag:r Adolf Nordwall 1794—1808, kom till Asby.
19. Johan Adolf Meurnander 1809, † 18 fadren war biskop